

УДК 82.0:811.112.2

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-5-16>**Vita СТЕРНІЧУК,***orcid.org/0000-0002-2510-6157*

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри іноземної та української філології

Луцького національного технічного університету

(Луцьк, Україна) *vita_stern1076@ukr.net***СТАТУС РЕГУЛЯТИВНИХ ОДИНИЦЬ В ЕПІТЕКСТАХ: РОЛЬ ТА ФУНКЦІЇ**

У статті розглядаються роль та функції регулятивних одиниць в епістолярних текстах. З'ясовано, що вибір регулятивів залежить від комунікативної стратегії автора та адресата. Регулятивна стратегія тісно пов'язана з категорією модальності, тобто враховується емоційно-оцінне ставлення мовця до предметно-сміслового змісту свого висловлювання. Прослідковано, що «експресивна інтонація» (М. Бахтін) листовних послань – емоція, оцінка «народжується» в умовах діалогічної ситуації. Адресант та адресат напружують свій особливий контекст, що зумовлює вибір мовних засобів, технік, кодів. Відтак важливу роль для розуміння епітекстів відіграють «елементи впливу» (Т. Матвійчук) – регуляторні одиниці. Прослідковано, що засобами впливу на мовця в епітекстах слугують демінутивні утворення, оказіоналізми, стилістично маркована лексика, використання іншомовних слів і конструкцій. Аналіз демінутивних лексем дає підстави стверджувати, що їхнє використання стилістично зумовлене. Лексеми мають здебільшого негативно-оцінне значення (пейоративне), найпродуктивніший спосіб творення епітекстових пейоративів – афіксація. Специфіка та функціонування оказіональних утворень в епітекстах Ніковського засвідчує індивідуальну творчу манеру автора епістолярних послань та вказує на особливість ідіостилю. В епітекстах автора зафіксовано такі основні способи оказіональної деривації: префіксація, суфіксація, власне основокладання. Здебільшого для новотворів використані дієслова, що вжиті у різних граматичних формах (минулого часу множини, чоловічого роду однини), рідше неозначеної форми та теперішнього часу, а також іменники та прикметники. Авторські метафори слугують засобом підсилення впливу на адресанта та мають іронічно-викривальний характер. Зафіксовано здебільшого метафори субстантивні, вербальні та атрибутивні. В епітекстах виокремлюємо шести-, семи-, восьми- та дев'ятикомпонентні авторські адвербіальні фраземи, переважна більшість з яких має оцінне значення. Іншомовні слова та конструкції, що представлені у листах, виконують естетичну функцію, підсилюють авторський вплив на адресата та водночас ускладнюють розуміння тексту. Частовживані русизми демонструють іронічний скептицизм автора та опосередкований натяк уникати суржику. Отже, регулятиви в епітекстах є важливою складовою комунікативної стратегії автора та адресата. Ці лексеми передають емоції, почуття, настроєвість респондентів, таким чином увиразнюючи епістолярну інформацію.

Ключові слова: оказіоналізми, регулятиви, конативна спрямованість, лексема, демінутивні утворення, експресивна інтонація.

Vita STERNICHUK,*orcid.org/0000-0002-2510-6157*

PhD (Philology),

Associate Professor at the Foreign and Ukrainian Philology Department

Lutsk National Technical University

(Lutsk, Ukraine) *vita_stern1076@ukr.net***STATUS OF REGULATORY UNITS IN EPITEXTS: ROLE AND FUNCTIONS**

The article deals with the role and functions of regulatory units in epistolary texts. It was found that the choice of regulations depends on the communicative strategy of the author and the addressee. The regulatory strategy is closely related to the category of modality, i.e. the emotional and evaluative attitude of the speaker to the subject-semantic content of his utterance is taken into account. It was observed that the “expressive intonation” (M. Bakhtin) of letter messages - emotion, evaluation “is born” in the conditions of a dialogical situation. The addresser and the addressee develop their own special context, which determines the choice of language means, techniques, and codes. Therefore, an important role for understanding epitexts is played by “elements of influence” (T. Matviychuk) - regulatory units. It was observed that diminutive formations, occasionalisms, stylistically marked vocabulary, the use of foreign words and constructions serve as means of influencing the speaker in epitext. The analysis of diminutive lexemes gives grounds for asserting that their use is stylistically determined. Lexemes mostly have a negative evaluative meaning (pejorative), the most productive way of creating epitextual pejoratives is affixation. The specificity and functioning of occasional formations in Nikovsky's epitexts testify to the individual creative manner of the author of epistolary messages and

indicate the peculiarity of the idiostyle. In the author's epitexts, the following main methods of occasional derivation are recorded: prefixation, suffixation, proper stem formation. Mostly, new works use verbs used in different grammatical forms (past tense plural, masculine singular), less often indefinite form and present tense, as well as nouns and adjectives. The author's metaphors serve as a means of strengthening the impact on the addressee and have an ironic-revealing character. Mostly substantive, verbal and attributive metaphors were recorded. We distinguish in the epitexts six-, seven-, eight-, and nine-component author adverbial phrasemes, the vast majority of which have an evaluative value. Foreign language words and constructions presented in letters perform an aesthetic function, strengthen the author's influence on the addressee and, at the same time, complicate the understanding of the text. Often used russianisms demonstrate the ironic skepticism of the author and an indirect hint to avoid surzhik. Therefore, regulations in epitexts are an important component of the communicative strategy of the author and the addressee. These lexemes convey the emotions, feelings, mood of the respondents, thus expressing the epistolary information.

Key words: occasionalisms, regulations, conative orientation, lexeme, diminutive formations, expressive intonation

Постановка проблеми. Регулятивна стратегія тексту спрямована на те, щоб зрозуміти основний контекст, беручи до уваги кожне висловлювання автора та адресата, що проявляється експліцитно та імпліцитно (текстологічний аналіз), а також прослідкувати психологічні та часові зв'язки. Регулятивні можливості будь-якого тексту залежать від типу регулятивних структур, специфіки, спектру дії, типів текстів, в рамках яких здійснюється аналіз.

Структурним елементом організації епістолярних текстів (епістолярних діалогів) є авторська позиція, підвищеній емоційності викладу (завдяки протейчності жанру), предметно-тематична змістовність, діалогічність, конативна спрямованість (вплив на адресата), письмова фіксація, інтертекстуальність тощо. Створюючи текст листа, автор (відповідно й адресат) свідомо «грають» із різними перспективами – перспективою акту писання та читання. При цьому жонґлюють різними оповідними техніками, кодуючи інформацію. Відтак важливу роль для розуміння та декодування епістолярних текстів (епістолярних діалогів) відіграють регулятивні одиниці та регулятивна можливість текстів.

Епістолярний діалог («затягнута комунікація») – це сприйняття тексту через його автора іншим співрозмовником, посередництвом жестів та міміки усної комунікації, яка компенсується на письмі стилістичними прийомами, себто мовною грою. Регулятивними засобами впливу на мовця в епістолярному тексті слугують демінутивні утворення, окаянізми та тропи, стилістично маркована лексика, стилістичні фігури. Ці лексеми передають емоції, почуття, настроєвість респондентів, таким чином увиразнюючи епістолярну інформацію.

Відповідно сприйняття тексту відбувається за допомогою лінгвальних (фонографічні, лексичні, словотвірні, синтаксичні) та позалінгвальних (композиційні, логічні) засобів, що пов'язані з текстовою модальністю, емотивністю, експресивністю й прагматичністю.

Статус регулятивних одиниць отримують не тільки лінгвокультурофеномени, національні концепти тощо, а й ті, що належать до кількісно незначного мовного соціуму чи обмежені індивідуальним слововжитком, однак відзначаються функційною виразністю у межах цілого тексту (регулятиви-концепти) або його фрагмента (регулятиви-локативи) (Болотнова, 2011: 34).

Аналіз досліджень. Детальний аналіз експресивних лексем (демінутивів, окаянізмів, тропів, іншомовних слів, фразем) представлені в дослідженнях багатьох мовознавців. Вагомі напрацювання актуальної теми знаходимо в працях Н. А. Адах, Г. М. Віняр, Г. М. Вокальчук, Н. В. Гаврилюк, Є. А. Карпіловської, Ж. В. Колоїз, В. В. Максимчука, А. М. Нелюби, О. В. Семенюк, Г. М. Сюти, І. М. Лебедева, Л. В. Мельник, Н. М. Сологуб, Л. А. Лисиченко, Н. І. Бойко, Л. І. Мацько. Однак залишається ще багато питань, пов'язаних з окаянісною деривацією в системі епістолярної комунікації, що потребує ґрунтовного вивчення українських мовознавців.

Мета статті – змодельовати та дослідити семантику та засоби вираження лексичних регулятивів в епітекстах, визначити індивідуально-авторські особливості епістолярної мовотворчості Андрія Ніковського.

Виклад основного матеріалу. Особливістю стилю епістолярних послань А. Ніковського є колоритна авторська лексика, яка подається в епістолярному корпусі без змін. Враховуючи редакторські здібності автора послань, епістолярний діалог прочитується як добре вичитана газетна стаття чи розповідь. Стиль епістолярної комунікації повністю відповідає індивідуальності її автора: щирий, прямолінійний, педантичний, відповідальний. «Інтонія вправного редактора» відчувається в епістолярному слові та в дотриманні єдиного стилю й манери під час написання листів. (Стернічук, 2018: 98).

Метафоричність та легкість адресованого слова, структурованість, надзвичайна інформативність, експресивність, емотивність, створюють

ефект епістолярного спілкування з незаданими параметрами оповіді, що суголосні зі спонтанним мовленням. Регулятивна стратегія автора, а саме висловлення емоцій, почуттів, і є елементом налагодження комунікації з адресантом. Особливою експресивністю і характером уживання відзначаються такі лексеми, які є індивідуально авторськими утвореннями (оказіоналізмами). Їхнє функціонування пов'язане з «інтелектуально-мовна грою, що у своїй більшості розрахована на інтелектуальну еліту суспільства» (Зацний, 1997: 189).

Оказіональні утворення в епітекстах А Ніковського – явище не випадкове – автор в такий спосіб демонструє свій літературний талант та «відчуває при цьому естетичне задоволення від своїх мовотворчих здібностей, а той, хто його сприймає, дивується хистові автора і, в свою чергу, дістає естетичне задоволення від співучасті в акті творчості, від розуміння своєї підготовленості до цього акту» (Колоїз, 2004: 34).

Індивідуально-авторські новотвори досить чисельні та дуже різноманітні. Здебільшого автор листів використовує дієслова вжиті у різних граматичних формах (минулого часу множини, чоловічого роду однини), рідше неозначеної форми та теперішнього часу, іменники та прикметники: «...з цього приводу прокляв українство, збештав себе, напроорокував нещасливу будучність» (Ніковський, с. 39); «...історія вже добре сприкрила і остобісіла» (Ніковський, с. 32); «Не можу очуматись од того оповідання...» (Ніковський, с. 169); «...взагалі весь розгвинтився, почуваю себе кепсько» (Ніковський, с. 83); «...от бачите яке нікольство: й листа ніколи дописати» (Ніковський, с. 170); «...але mania Grinchenkovirosa: біографія с. Павленка починається Грінченком і ним же кінчиться» (Ніковський, с. 88); «...а Христюка жало. Ходить зелений, кислоокій» (Ніковський, с. 249); «...у всьому безумне безладдя...я зовсім збезпантеличений» (Ніковський, с. 124); «...О.П. Косач заявила, що це я зумиссне ні слова про «Молоду Україну не сказав» (Ніковський, с. 137); «видавецьке здоров'ячко для нас, скрипоперів, та для «Ради щось важить» (Ніковський, с. 168). Ступінь експресивності авторських новотворів в листовних посланнях залежить від кількості логіко-семантичних, структурних і формальних порушень при утворенні okazіонального слова – слабка, помірна і значна okazіональність (Чабаненко, 2002: 15).

Особливістю стилю епістолярних послань А. Ніковського є колоритна лексика, використання фразеологізмів, які часто не зафіксовані у слов-

нику: «...розперезався цілою філіпикою (Ніковський, с. 215); «... не так широко роззявлений рот в майбутніх несподіванках» (Ніковський, с. 127); «...бере на цугундер...» (Ніковський, с. 119); «...довідався, що справа з депутацією знов захрясла» (Ніковський, с. 302); «...пропав у пиві та бухгалтерії до того пива» (Ніковський, с. 145); «...видавцеві моє майбутнє редакторство, певно, не витанцьовується» (Ніковський, с. 118).

В епітекстах виокремлюємо шести-, семи-, восьми- та дев'ятикомпонентні авторські адвербіальні фрази, переважна більшість з яких має оцінне значення. В своїх листовних посланнях Ніковський самокритичний з притаманною йому іронією до життєвих обставин: «...образився як генерал від українства» (Ніковський, с. 119); «Бачите, я як той збочений кінь, – все завертаю до редакційної справи» (Ніковський, с. 149); «Бухгалтер з мене як з сучого хвоста батіг...» (Ніковський, с. 238); «...провінціал, що вчора вискочив з безвісти...» (Ніковський, с. 211); «Роботи до чорта, а шансів як на лотарейі» (Ніковський, с. 211); «...цілий тиждень ходив як мора» (Ніковський, с. 300).

Варто зазначити, що використання тропів (метафор, епітетів, метонімії), сприяють створенню діалогічної ситуації в листуванні А. Ніковського з листовними опонентами. Тому логічно, що авторські метафори слугують засобом підсилення впливу на адресанта та мають іронічно-викривальний характер. У листах фіксовано здебільшого метафори субстантивні, вербальні та атрибутивні: «запідний патріот», «високоморальні свині», «клизотна писанина», «хрипливатого тембру піаніно», «анархісти-кавуністи», «газетні пістолети», «шлункові справи», «врода хворої мавпи», «анормальна людина», «потріпувана репутація».

Демінутивні утворення представлені в епітекстах іменниками та прикметниками, що мають здебільшого негативно-оціночне значення (пейоративне). Найпродуктивніший спосіб творення епітекстових пейоративів – афіксація. Іменникові суфікси -к-, -чик-, -ок- передають іронічно-глузливе ставлення: «... боязко і побожно складав дописи і статесчки в центр» (Ніковський, с. 125); «Він не тільки обмежена людина, справний міщанин духа, а й упертий і мстивий чоловічок» (Ніковський, с. 120); «Ваші два слова відіграли велику роль в моєму рішенцеві» (Ніковський, с. 132); «...вони мають і розкрадають два мільйончики» (Ніковський, с. 102); «...я собі це запишу в книжочку» (Ніковський, с. 102).

Вирізнальними для епістолярних діалогів Андрія Ніковського можемо вважати використання

іншомовних лексем, які з одного боку виконують естетичну функцію та водночас є свідченням мовної вправності автора, а з іншого – ускладнюють розуміння цілісного тексту послань: «... злоба дня примушує боротися за façon de parler (стиль мовлення – фр.)» (Ніковський, с. 118); «... державні іспити одкладу od calendas graecas (на невизначений термін – лат.)» (Ніковський, с. 88); «Виходить препогане perpetum mobile (вічний двигун – лат.)» (Ніковський, с. 114); «...індивідуалізм українця, який боїться coup en coeur (постріл у серце – фр.)» (Ніковський, с. 114); «... дякую, що дали мені змогу audire alteram partem (вислухати іншу сторону – лат.)» (Ніковський, с. 38); «L'Ukraine c'est moi – се девіз багатьох українських діячів в історії і тепер (Україна – це я – фр.)» (Ніковський, с. 36); «...жулик, вимагачель і sub specie future (з погляду майбутнього – лат.) – доносчик» (Ніковський, с. 292).

Національне становлення Ніковського відбувалося на тлі суспільних змін в імперії, коли частково було скасовано заборони на українське друковане слово: «Я – опеньок, що виріс після дощу українського слова» (Ніковський, 2010: 292). З листовних послань стає очевидним, що майбутній редактор критикував правопис газети, особливу увагу звертаючи на русизми та галицизми, які, на думку автора, знецінювали та збіднювали українську мову: «Галичанщина – біда, а незнання законів української мови, основних законів її фонетики – ще гірша біда (Ніковський, 2010: 191). Тому чимала кількість русизмів в епістолярних посланнях Ніковського – це іронічний скептицизм автора та опосередкований натяк уникати суржику: «Як приїхав, зараз же вернувся в первобытное состояние»» (Ніковський, с. 191); «...інакше росіяне мають право говорити про не в меру раздраженное национальное чувство»» (Ніковський, с. 129); «І вона подалася в отхожие промыслы, в саму густу Кацапію» (Ніковський, с. 75); «...ніби гарно виходить, а прочитав вдруге... мысль изреченная есть ложь» (Ніковський, с. 164); «...його формалізм не більше як защитный цвет» (Ніковський, с. 164); «тепер пишу статті скорополительно» (Ніковський, с. 117); «А про нас каже – списатель пописывает, а читатель почитывает: значить, все мляво» (Ніковський, с. 145); «В Одесу не хочу

вертатись: одставний редактор хахлацкой газеты» (Ніковський, с. 249).

Використання прислів'їв та приказок створюють в листах ситуацію невимушеної бесіди, додають легкості та підсилюють авторський вплив на адресата: «Правити рукописи – це не значить бога за ноги впіймати» (Ніковський, с. 148); «Дай йому, Боже, вовка з'їсти» (Ніковський, с. 249); «Велика рада – рідкий борщ» (Ніковський, с. 238); «Лихий думці не запобіжиш» (Ніковський, с. 238); «Але що написано пером, того не вирубаєш топором» (Ніковський, с. 115); «Не всяка липа пахне і – не всякий декадент морально вище за міщанина» (Ніковський, с. 119); «Я не настільки багатий, щоб купувати дешеві речі» (Ніковський, с. 228).

Висновки. Отже, регулятиви в епітекстах є важливою складовою комунікативної стратегії автора та адресата. В епістолярному тексті слово отримує інформаційне навантаження лише у взаємодії з іншими мовними одиницями. Регулятиви, що діють в межах номінативного поля, «забезпечені» ядерними лексемами (інша назва – опорні слова, ключові слова, слова-маркери. Тобто, значення лексем зумовлене контекстом та поза номінативним полем потенціал мовних одиниць трактується по-іншому).

Регулятивними засобами в епітекстах виступають стилістичні фігури, стилістично маркована лексика, тропи тощо. Можна стверджувати, що розуміння епістолярного тексту відбувається за посередництва третього тексту (регулятеми). Такими регулятемами можуть бути епіграфи, текст-у-тексті (цитати, алюзії тощо), мотиви, символи.

Аналіз фразем, okazіоналізмів, демінутивних одиниць, іншомовних слів, крилатих висловів, авторських прислів'їв та приказок в епітекстах Ніковського дає підстави стверджувати, що їхнє використання стилістично виправдане. В такий спосіб адресат та адресант розширюють інтелектуальну, експресивно-психологічну площину своїх текстів. Листування, власне, є інтелектуальною грою обох комунікантів, яка збагачує текст новими загадками, можливостями, пронизує сумнівом та відсилає до тексту першоджерела, у нашому випадку – до попереднього листовного повідомлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Болотнова Н. с. О типологии регулятивных структур в тексте как форме коммуникации. *Вестник ТГПУ*. 2011. Вып. 3. С. 34–40.
2. Стернічук В.Б. Індивідуальний стиль епістолярію та мемуаристики Уве Йонсона. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер. Філологія. 2018. № 30, т. 1. С. 96–99.
3. Зацний Ю.А. Неологізми англійської мови 80–90-х років ХХ століття. Запоріжжя: РА «Тандем-У», 1997. 396 с.
4. Чабаненко В.А. Стилістика експресивних засобів української мови. Запоріжжя: ЗДУ, 2002. 351 с.

5. Колоїз Ж. Оказіональні утворення в романі Уласа Самчука «Марія». *Мандрівець*, 2004. № 1. С. 211–215.
6. Чикаленко Є. Листування. 1908–1921 роки / за ред. Миронець, Ю. Середенко, І. Старовойтенко. Київ : Темпора, 2010. 448 с.

REFERENCES

1. Bolotnov N. O tipologii regulyativnykh struktur v tekste kak forme kommunikatsii [On Typology of Regulatory Structures in the Text As a Form of Communication]. *Bulletin of TSPU*. 2011. Issue. 3. Pp. 34–40. [in Russian].
2. Sternichuk V. Individual'nyi styl' epistolyarii ta memuarystyky Uve Yonsona [Individual Style of Uwe Jonson's Epistolary and Memoirs]. *Scientific Bulletin of International Humanitarian University. Philology*. 2018. № 30. Vol. 1. Pp. 96–99 [in Ukrainian].
3. Zatsnyi Yu. Neolohizmy anhliys'koi movy 80–90-kh rokiv XX stolittia [Neologism of English Language in the 70s and 80s of the 20th Century]. Zaporizhzhia: Tandem-U. 1997. 396 p. [in Ukrainian].
4. Chabanenko V. Stylistyka ekspresyvykh zasobiv ukrains'koi movy [Stylistics of Expressive Means of Ukrainian Language]. Zaporizhzhia. 2002. 351 p. [in Ukrainian].
5. Koloiz Zh. Okazional'ni utvorennia v romani Ulasa Samchuka "Mariia" [Occasional Formations in Ulas Samchuk's Novel "Mariia"]. *Mandrivets*. 2004. № 1. Pp. 211–215. [in Ukrainian].
6. Chykalenko Ye. Lystuvannia. 1908–1921 roky [Correspondence. 1908–1921 years]. Kyiv: Tempora. 2010. 448 p. [in Ukrainian].